

доц. др Зоран Ранковић
Православни богословски факултет
Београд

Петар Ђорђић и његов поглед на савремени богослужбени језик у Срба

Сажетак: У раду се износи биографија професора Петра Ђорђића и осветљава његово гледање на савремени богослужбени језик српске цркве. У изради рада коришћена је архивска грађа Православног богословског факултета у Београду (АПБФ).*

Петар Ђорђић се родио 11. августа 1904. у Тузли, где је завршио основну школу (1911-1914. и 1915/16.) и класичну гимназију (1916-1924.), положивши виши течајни испит јуна 1924. Исте године уписао се на Филозофски факултет у Београду где је отпочео студије српскохрватског језика и славистике са упоредном граматиком. Како је марта 1926. добио стипендију Польске владе студирање виших наука – славистику – наставља у Польској, у Кракову. Ту је и дипломирао са степеном магистра филозофије и затим, 20. септембра 1928., положио докторски испит с дисертацијом „О словенским трпним пријевима“.

Одлуком министарства просвете од 19. фебруара 1929.¹ постављен је за сплента мушке гимназије у Земуну, да би одлуком од 21. августа исте године био додељен на рад Универзитету у Београду као асистент у Словенском семинару Филозофског факултета. Одлуком просветних власти од 11. маја 1931. премештен је по службеној потреби у гимназију у Руми. Децембра 1933. изабран је за доцента на Богословском факултету при катедри Језици и остале помоћне науке Светог писма а за предмете црквенословенски и руски језик. Указом краља Југославије Александра I од 14. јануара 1934. Петар Ђорђић је постављен за доцента Богословског факултета Универзитета у Београду. Тако је почела универзитетска каријера Петра Ђорђића која ће с малим прекидима у току ратних и првих поратних година трајати пуних 40 година – све до његовог пензионисања 1974.

Младог доцента Свети архијерејски синод именује за управника интерната студената Теолошког факултета, и он на ту дужност ступа 1. фебруара 1935.² На предлог професора Д. Анастасијевића, почетком 1939. обновљен је избор, због истека 5 година од избора, доценту П. Ђорђићу. Већ наредне године, на основу расписаног стечаја, П. Ђорђић се пријавио за ванредног професора на Богослов-

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 28. децембра 2007. у склопу пројекта бр. 149037A („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Службенички лист.

² Ч. Драшковић, Четрдесет година Богословског факултета у Београду, Богословље, V (XX), Београд 1961,1-2, 18.

ском факултету при катедри Језици и остале помоћне науке Светог писма а за предмете црквенословенски и руски језик. И овога пута, као и приликом избора за доцента, реферат је писао А. Белић. Пошто је анализирао 49 библиографских јединица, од којих је 34 настало између два избора, А. Белић констатује да је „г-дин др П. Ђорђић озбиљан и темељан истраживач... са погледима који у потпуности одговарају значају и домашају предмета о којима говори“, додајући да је Ђорђић поникао „у познатој научној школи Краковских слависта Розвадовског, Њича, Лоса и Л. Славинског“. О томе пак како и колико се усавршавао наводи сам Ђорђић: „После завршених Универзитетских студија готово сваки летњи распуст провео сам у иностранству, усавршавајући се у језицима и радећи у библиотекама. Тако сам био у Прагу, Братислави, Поткарпатској Русији, Варшави, Лавову, Софији, Атини, Светој Гори, Букурешту и Цариграду“. ³ Његово усавршавање у језицима, узгред буди речено, довело је до тога да, како стоји у Службеничком листу, зна потпуно: пољски, малоруски (украјински), словачки, бугарски а служи се свим осталим словенским језицима, поред немачког, француског и италијанског.⁴ На основу реферата, Савет бира П. Ђорђића за ванредног професора за црквенословенски и руски језик,⁵ а Универзитет га, одлуком од 1. августа 1940., поставља за ванредног професора.⁶

Ратне године проживео је у Београду. У Службеничком листу стоји да је јуна 1942. додељен на рад у Народној библиотеци.⁷ Већ 6. јула исте године П. Ђорђић се јавља на расписани стечај за редовне и ванредне професоре Богословског факултета на катедри Помоћне науке Светог писма.⁸ Тако је П. Ђорђић изабран за ванредног професора за предмете црквенословенски и руски језик.⁹ Последња напомена у Службеничком листу, под датумом 15. јун 1945., гласи: „Отпуштен из државне службе без права на принадлежности“.¹⁰ Од октобра он је опет на раду у Народној библиотеци у звању научног сарадника и руководиоца Одељења југословенске и словенске књиге где, с малим прекидима, остаје до октобра 1954. када је именован за ванредног професора Филозофског факултета у Новом Саду.¹¹ Радећи у Народној библиотеци, а пре одласка у Нови Сад, Петар Ђорђић прихвата позив Богословског факултета и новембра 1952. постављен је, одлуком Светог архијерејског Синода, „за хонорарног наставника Богословског факултета Српске Православне Цркве у Београду са рангом ванредног професора факултета, на катедри Практичне теологије за предмете: Црквенословенски језик и Руски језик“.¹²

Петар Ђорђић је заслужан за развој славистике на Универзитету у Новом Саду, где је прешао 1954. Био је иницијатор оснивања Семинара за славистику (1956.), који је убрзо прерастао у Катедру за источне и западне словенске језике и књижевности.¹³ Ту је он, у почетку као ванредни а затим и – од 1959. год. – ре-

³ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Опис живота (уз пријаву на конкурс), 15. јуни 1940.

⁴ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Службенички лист.

⁵ АПБФ, Записници са седница Православног теолошког факултета, књ. III, седница од 27. јула 1940.

⁶ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Службенички лист.

⁷ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Службенички лист.

⁸ АПБФ, Записници са седница Православног Теолошког факултета, књ. II, седница од 11. јула 1942.

⁹ АПБФ, Записници са седница Православног теолошког факултета, књ. III, седница од 20. јула 1942.

¹⁰ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђића, Службенички лист.

¹¹ В. Јерковић, *Петар Ђорђић (24. августа 1904 – 4. јула 1989)*, Slovo, Zagreb 1990, 39-40, 187

¹² АПБФ, Професорски досије Петра Ђорђића, Одлука Светог архијерејског Синода СПЦ бр. 3403 / зап. 1092 од 18 / 5. новембра 1952. године.

¹³ Видети : В. Јерковић, *Петар Ђорђић (24. августа 1904 – 4. јула 1989)*, 187-188.

довни професор, предавао руски језик, историјску граматику руског језика и држао специјални испитни курс из историје руског књижевног језика.¹⁴ На Филозофском факултету у Новом Саду предавао је старословенски језик двадесет година, као и на Филолошком факултету у Београду (од 1956. до 1964.). И све до пензионисања Петар Ђорђић не одбија никаква задужења, иако већ у велико има проблема с видом.¹⁵

У пензију одлази 1974. године, преселивши се нешто раније у Београд. Међутим, и после пензионисања Петар Ђорђић не престаје с радом. По благослову Светог архијерејског Синода радио је на изради граматике црквенословенског језика која, на жалост, због болести и старости њеног аутора није угледала светлост дана. Ђорђић је радио и на исписивању облика двојине уместо множине, тамо где је то било потребно и умесно, у службама св. апостолима Петру и Павлу и словенским просветитељима Ћирилу и Методију.¹⁶ Преминуо је 4. јула 1989. године у Београду.

Широк је круг научног интересовања П. Ђорђића. О томе сведочи његова обимна библиографија.¹⁷ Из тог обимног научног опуса – за ову тематски и временски омеђену пригоду – осврнућу се на његов поглед на савремени богослужбени језик у нашој цркви. Петар Ђорђић указује на то да богослужбени језик наше цркве има за собом „непрекинуту историју и то мало краћу него што је трајање хришћанства код Словена“.¹⁸ Тај богослужбени језик има своју „спољашњу и унутрашњу историју... Развитак нашег црквеног језика и његово савремено стање може се правилно разумети само ако се он испитује подједнако у оба праваца“.¹⁹ И П. Ђорђић излаже – сажето – историју богослужбеног језика наше цркве.

Прихватање писмености у српским земљама текло је упоредо с примањем хришћанства и тековина св. Ћирила и Методија. Једну од тековина Солунске Браће представља прихватање првог књижевног језика Словена – старословенског. Старословенски језик – као обредни, литургијски језик – раширио се код већине Јужних и код свих Источних Словена. Временом је тај језик, одвојивши се од свакидашњег разговорног језика, постао „орган књижевности, и духовне и световне“.²⁰ У српском језичком ареалу старословенски језик се саобразио српском фонетском систему и тако постао ближи народном језику. Тај старословенски језик српске редакције – а „редакција претставља увек један компромис“²¹ –, у нау-

¹⁴ Р. Рипер, *Uz jubilej prof. Petra Đordića*, Зборник Института за стране језике и књижевности у Новом Саду, Нови Сад 1979, I, 421.

¹⁵ Видети: А. Тарасјев, *Одлазак творца „Историје српске ћирилице“*, Православље, XXIII, Београд 1989, 537-538, 21.

¹⁶ Ове информације пренео ми је др Драган Протић, професор на Православном богословском факултету и Ректор Богословије у Београду, који је и помагао П. Ђорђићу у том послу. Овом приликом захваљујем др Драгану Протићу на томе што ми је указао на ове радове П. Ђорђића.

¹⁷ Потпуна библиографија радова П. Ђорђића још није урађена. Постоји осврт на извесне његове радове. Видети: Leksikon pisaca Jugoslavije, II, Matica srpska 1979, 48; Р. Рипер, *Uz jubilej prof. Petra Đordića*, Зборник Института за стране језике и књижевности у Новом Саду, Нови Сад 1979, I, 421-423; А. Тарасјев, *Одлазак творца „Историје српске ћирилице“*, Православље, XXIII, Београд 1989, 537-538, 21-22; В. Јерковић, *Петар Ђорђић (24. августа 1904 – 4. јула 1989)*, Slovo, Zagreb 1990, 39-40, 187-189.

¹⁸ П. Ђорђић, *Напомене о богослужбеном језику*, Хришћанска мисао, II, Београд 1936, 2, 21.

¹⁹ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*, Богословље, VI, Београд 1931, 3, 236.

²⁰ П. Ђорђић, *Напомене о богослужбеном језику*, 21.

²¹ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*, 236.

ци познат као српкословенски, био је богослужбени – и књижевни – језик Срба више од пет векова, и „у славно доба Немањића и у црно доба робовања“.²² Када су крајем 30-их година XVIII века цркве и манастири београдско-карловачке митрополије били снабдевени руским богослужбеним књигама, руска редакција старословенског језика²³ почела је да постаје – и до данас остала – богослужбени језик српске цркве. Тај језик, језик којим су написане богослужбене књиге које су у употреби у нашој цркви, зато се и зове *рускословенски*. Међутим, пошто је тај језик данас код православних Словена искљичиво у црквеној употреби, то он има и општији назив *црквенословенски језик*. П. Ђорђић прецизира који је то језик:

„Назив „рускословенски“ може да се с правом односи само на језик у црквеним, богослужбеним књигама, на „мртво слово“. Али чим се на њему људи Богу моле, онда он природно престаје да буде само мртав језик. Иако он данас више нема особине живог књижевног или разговорног језика у пуном смислу, он ипак тиме што се изговара (чита или поје) има своју живу фонетику, која дакако није идентична са фонологијом данашњег нашег језика. Подражавање мртвом слову може да буде, у већој или мањој мери, педантно или неусиљено, што свакако зависи и од степена самог познавања црквеног језика. Сви такви изговори имају заједничку српску основицу, фонетску базу. Постоји, дакле, просечни изговор као специјално наш или српска редакција рускословенског језика. Јасно је, према томе, да код нас постоји разлика између црквеног језика у књигама и ван књига, у њиховом читању. Само онај први у ствари је *рускословенски*, а други је њихова српска редакција.“²⁴

То проистиче из тога што карактеристика нашег богослужбеног језика зависи од његове употребе у „живим устима“. Стога је богослужбени текст уједначен, нормализован, али изговор није свуда једнак.²⁵ И, као да изводи закључак, он каже да наш савремени богослужбени језик карактерише „страно порекло и српска језичка основица“.²⁶ Тај и такав богослужбени језик данашњем човеку је – по П. Ђорђићу – туђ и неразумљив, „врло често за огромну већину народа нашег један немушти језик“.²⁷ Он садржи изразе чији је прави смисао јасан само богословима.

Како је код нас савремени богослужбени језик – рускословенски са српским обележјем изговора – неразумљив и за школовани свет, П. Ђорђић сматра да би увођењем српкословенског језика у цркву, бар делимично, богослужење постало „привлачније за наш културни сталеж... Тај би језик боље пристајао у српску цркву него рускословенски или данашњи народни језик“.²⁸ Петар Ђорђић није био за увођење савременог језика у цркву, већ за то да се „обредни“, богослужбени језик приближи нашем књижевном језику. А он би се, по њему, лакше и брже приближио књижевном језику када би тај богослужбени језик био српкословенски. Петар Ђорђић је био мишљења да у богослужењу наше цркве српкословенски језик треба да има предност у односу на савремени народни језик јер садржи већ готове преводне еквиваленте и термине за грчке апстрактне и конкретне изразе, па и за богословску терминологију.²⁹

²² П. Ђорђић, *Напомене о богослужбеном језику*, 22.

²³ У питању је варијетет који је настао уношењем црта руског народног језика у старословенски.

²⁴ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*, 236.

²⁵ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*, 239.

²⁶ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*, 236. Можда се, по моме мишљењу, може поставити питање да ли је ту реч о једном истом језику или о два језика.

²⁷ П. Ђорђић, *Напомене о богослужбеном језику*, 22.

²⁸ П. Ђорђић, *Напомене о богослужбеном језику*, 22.

²⁹ Видети о томе и у: П. Ђорђић, *Увођење и српкословенског језика у нашу цркву*, Политика, 4. II 1936, 10.

Из изложенога погледа Петра Ђорђића на савремени богослужбени језик види се колико је српски народ унео, али и задржао, своје у прихватању руско-словенског – њему страног – језика. На нивоу морфологије, лексике и синтаксе рускословенски језик остао је неизмењен у српској говорној средини. У говорној реализацији, међутим, рускословенски језик обликован је према правилима фонетике савременог српског језика. То све показује да „црквени, обредни, језик стоји у извесној вези са народним језиком дотичне цркве“.³⁰ А Петар Ђорђић је те везе уочио и у својим писаним радовима дао анализу елемената који формирају ортоепију рускословенског језика у српској говорној средини, дајући на тај начин опште смернице за поимање богослужбеног језика наше цркве и ударажујући темеље универзалације његовога изговора.

³⁰ П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашеј црквеног језика*, 238.